

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Podnoszenie jakości życia i kwalifikacji zawodowych dorosłych z niepełnosprawnością - refleksja andragogiczna

Author: Natalia Maria Ruman

Citation style: Ruman Natalia Maria. (2017). Podnoszenie jakości życia i kwalifikacji zawodowych dorosłych z niepełnosprawnością - refleksja andragogiczna. "Człowiek - Niepełnosprawność - Społeczeństwo" (Nr 4 (38) (2017) s. 89-101), doi 10.5604/01.3001.0012.0330

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NATALIA MARIA RUMAN*

PODNOSENIE JAKOŚCI ŻYCIA I KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH DOROSŁYCH Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ – REFLEKSJA ANDRAGOGICZNA

Wprowadzenie

Współcześnie postawy wobec osób z niepełnosprawnościami ulegają ciągłym przemianom. Można stwierdzić, że czynnikami, które determinują owe zmiany postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnościami są m.in. polityka socjalna państwa, normy społeczne obecnie obowiązujące, przekonania panujące w danym społeczeństwie, poziom kultury, a także warunki ekonomiczne, określające poziom życia jednostek. Wszystko to oddziałuje na postawy społeczne przyjmowane przez społeczeństwo wobec osób z niepełnosprawnościami. Na przestrzeni wieków przyznano im prawo do rozwoju i nauki, a także pracy w instytucjach do tego stworzonych. Przypisuje się ogromną rolę relacjom interpersonalnym nie tylko w zakresie osiągania założonych rezultatów kształcenia, lecz także szeroko pojętego kształtowania się osobowości ludzi. Ten wpływ jest wzajemny, przebiega w obu kierunkach relacji osobowych. Relacja interpersonalna, ewoluując, przebiega w obu kierunkach uczestniczących w niej osób, wypełniając swą przestrzeń poszukiwaniem, odkrywaniem, doskonaleniem oraz urzeczywistnieniem wartości. Poznawanie świata i aktywność w świecie mogą zostać narażone na ograniczenie. Jak pisze Andreas Fröhlich (1998, s. 22): „Suma wszystkich wrażeń zmysłowych, wszystkich przeżytych sposobów doświadczania własnego ciała, a także doznań z innymi osobami składa się na to, kim jesteśmy”.

Ideę kształcenia przez całe życie, zwaną obecnie ideą kształcenia ustawicznego, zawarł w *Pampaedii* Jan Amos Komeński. Wyróżnił on siedem szkół:

---

* Natalia Maria Ruman; Uniwersytet Śląski w Katowicach, ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn; tel. +48 33 8546100; e-mail: natalia.ruman@us.edu.pl

narodzin, chłopięstwa, wieku dojrzewania, wieku młodzieńczego i szczególnie ważną dla andragogiki szkołę mężczyzn, szkołę starości oraz szkołę śmierci. Znaczną rolę w edukacji dorosłych przypisywał refleksji nad własnym, codziennym doświadczeniem, a w szkole starości upatrywał szczytów mądrości, „tak jak dla całego rodu ludzkiego cały świat jest szkołą, tak dla poszczególnych ludzi całe ich życie jest szkołą, od kolebki aż do grobu, każdy wiek jest odpowiedni do uczenia się” (Komeński, 1973, s. 21).

Edukacja ustawiczna jest to proces trwający całe życie, a jego głównym celem jest rozwój człowieka. Kluczowym pojęciem dla współczesnej koncepcji rozwoju człowieka jest pojęcie interakcji – „trzecia siła” – aktywność własna człowieka. Istnieje silny związek między działalnością osób dorosłych a pomnażaniem różnorodnych zasobów społeczności (edukacyjnych, kulturowych, ekonomicznych). Charakterystyczną dla tego okresu jest rosnąca świadomość upływającego czasu, którą można zaakceptować i twórczo wykorzystać, bądź żałować minionych lat (Piaget, 1969, s. 518–528). Za wskaźnik dobrej adaptacji ludzi starszych do życia w zmienionej dla nich sytuacji społecznej można przyjąć: poczucie własnej wartości, użyteczności i ważności, cele na przyszłość i postawy życiowe (Stochmiałek, 2010, s. 55–59).

Uczenie się ma mieć, jak to określił Bogdan Suchodolski (1982, s. 10), „charakter procesów uczestniczenia wszystkich uczących się we wszystkim”. Podstawę tak rozumianego uczenia się stanowią cztery filary edukacji: uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się, aby wiedzieć, uczyć się, aby działać, uczyć się, aby być. Szczęście człowieka polega nie tylko na tym, aby służyć cywilizacji, lecz także na tym, by umieć w niej żyć (Stopińska-Pajak, 2009, s. 13–17). By umieć żyć w świecie, w którym niepewność i ryzyko są powszechne, a bezpieczeństwo ma bardzo kruche podstawy, potrzebujemy nadziei jako impulsu do zaangażowania, do innowacyjnej ingerencji w zdarzenia. Erich Fromm uznaje ją za podstawowy warunek bycia człowiekiem, a Eric H. Erikson – za najważniejszą cnotę, nieodłączną od stanu pozostawania przy życiu. Nadzieja, jak pisze Erikson, jest fundamentem całego rozwoju ontogenetycznego i procesu wychowawczego. Prazaufanie to kamień węgielny zdrowej osobowości oraz podstawowy czynnik duchowego zdrowia, które należy ugruntować już w najwcześniejszym dzieciństwie. Nadzieja jest ontogenetycznym fundamentem wiary, która dojrzewa wraz z osobowością. Poza konfliktem między ufnością a nieufnością u dziecka budzi się nadzieja, która jest najwcześniejszą formą tego, co stopniowo staje się wiarą dorosłych (Erikson, 1997, s. 59–63).

Znaczenie edukacji permanentnej w podnoszeniu jakości życia kwalifikacji zawodowych pracowników z niepełnosprawnością

W dobie postępu nauk humanistycznych i ścisłych, cywilizacji oraz techniki, a także powszechnej informatyzacji zagadnienie edukacji permanentnej zaczęło

nabierać coraz większego znaczenia dla społeczności badaczy i praktyków edukacji. Dlatego stwarza to pole do refleksji nad edukacją ustawiczną, jej podstawowymi założeniami metodologicznymi i zastosowaniem w codziennej praktyce edukacyjnej. Zmiany w trybie życia człowieka współczesnego, tj. dotyczące form i sposobów komunikacji interpersonalnej, wpływają w znacznym stopniu na proces edukacji.

Wyznacznikiem sukcesu rehabilitacji zawodowej jest nie tylko podjęcie aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne, ale również poprawa ich stanu zdrowia. Osiągnięciem jest też zmiana postawy wobec pracy u osób z ograniczeniami sprawności, które zaczynają postrzegać się przez pryzmat kwalifikacji, nie zaś niepełnosprawności. Osoby te podejmują działania, które nawet jeśli nie są związane bezpośrednio z zatrudnieniem, to jednak świadczą o ich rozwoju indywidualnym (np. kursy prowadzące do uzyskania dodatkowych kwalifikacji, terapia indywidualna). Osoby uczestniczące w warsztatach i grupach wsparcia częściej wykazują własną aktywność, wolę samostanowienia, a także gotowość do zmiany i współpracy; czują się współodpowiedzialne za swoje życie, co daje im większe niż dotychczas poczucie osobistej satysfakcji i zadowolenia z życia, a także stanowi wyznacznik zdrowego przystosowania do sytuacji. Dbłość o rozwój intelektualny, przykładanie dużej wagi do kwestii ustawicznego kształcenia i uzupełniania kwalifikacji jest najlepszym sposobem na planowanie i samodzielne decydowanie o rozwoju własnej ścieżki kariery zawodowej (Miklewska, 2013, s. 137). Wszelkie instytucje promujące edukację, powinny wspierać osoby z niepełnosprawnościami, by chętnie podejmowały wyzwania w zakresie kształcenia ustawicznego, poszerzania lub podnoszenia kwalifikacji. Należy brać pod uwagę to, by potencjalne korzyści przewyższały ponoszone koszty.

Wzrastająca dynamika przemian społecznych wymusza w społeczeństwie aspirującym do miana społeczeństwa wiedzy konieczność ciągłej edukacji i postępu w technologii kształcenia ludzi dorosłych z niepełnosprawnością. Jak podaje Józef Kargul (2009, s. 55): „[...] istotą edukacji ustawicznej jest nieprzerwanie trwające, stale realizowane, planowane i racjonalne oddziaływanie na rozwój człowieka na każdym etapie jego życia. Oznacza ona, że po upływie jednej fazy przedłuża się ono na następne, stojące na merytorycznie wyższym poziomie”. Podobnego zdania jest Tadeusz Aleksander, który pisze, że edukacja jest intencjonalnym, całościowym i nieprzerwanym aktem, którego nie można zamknąć w jednym okresie rozwoju ontogenetycznego. Jest to idea edukacyjna o humanistycznym charakterze, wymagającym, aby każdemu człowiekowi stworzyć optymalne warunki do całościowego uczenia się (za: tamże, s. 56). Obydwaj badacze zauważają istotne znaczenie edukacji permanentnej dla rozwoju dorosłego z niepełnosprawnością, żyjącego w XXI w., czyli nieprzerwany, dobrowolny i świadomy dobór treści edukacyjnych, niezbędnych do przetrwania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości oraz otwartym rynku usług

edukacyjnych. Zgodnie z tym rozumieniem każdy człowiek od drugiego roku życia aż do śmierci jest zobligowany do podjęcia trudu edukacji całościowej, poprzez edukację formalną i nieformalną. Edukacja ustawiczna jest więc formą zwiększania kwalifikacji zawodowych oraz umiejętności zarządzania wiedzą pracowników, jak również podtrzymaniem wysokiej jakości życia w okresie później starości.

Bogusław Śliwerski (2001, s. 54) proponuje jeszcze inne ujęcie edukacji ustawicznej, pisząc, że „jest to stała aktualizacja i doskonalenie kwalifikacji z zakresu wiedzy ogólnej i zawodowej”. Jest to współczesny model edukacji zakładający całościowe kształcenie człowieka. Edukacja permanentna jest w tym ujęciu formą kształcenia mającego na celu podtrzymanie i rozwój wiedzy specjalistycznej (zawodowej) i ogólnej (humanistycznej). Ogromną rolę w edukacji ustawicznej osób dorosłych odgrywa rola świadomości i dobrowolności, ponieważ osoba dorosła nabyła już pożądaných społecznie wzorców kulturowych oraz dany poziom formalnego wykształcenia – edukacja w tym ujęciu ma na celu podwyższenie kwalifikacji oraz podtrzymanie nabytych już umiejętności osób dorosłych. Przez pojęcie edukacji bądź oświaty dorosłych należy rozumieć „[...] całokształt formalnych i nieformalnych procesów kształcenia, stanowiących przedłużenie lub uzupełnienie wykształcenia nabytego w szkołach, jak również kształcenie praktyczne, któremu dorośli zawdzięczają rozwój umiejętności, wzbogacanie wiedzy, doskonalenie kwalifikacji zawodowych czy nabycie nowych kwalifikacji oraz wzbogacenie życia osobistego a zarazem możliwość brania udziału w socjalnym, ekonomicznym i kulturalnym rozwoju społeczeństwa” (Okoń, 1981, s. 217). Fundamentalne cele i zadania edukacji dorosłych ulegały zmianom wraz z postępem naukowo-technicznym oraz rozwojem technologii kształcenia osób dorosłych. Główny cel kształcenia, jakim było przekazanie wiedzy, potrzebnej do obsługi coraz bardziej skomplikowanych narzędzi pracy, uległ przekształceniu w doskonalenie wiedzy ogólnej i specjalistycznej, tak aby dostosować się do zmieniającej się rzeczywistości.

Można wyodrębnić dwie główne funkcje, jakie dziś pełni oświata dorosłych:

- 1) zastępczą – polegającą na przekazaniu ludziom dorosłym wiedzy merytorycznej oraz umiejętności, dyspozycji moralnych i psychicznych, których nie zdobyli w trakcie obowiązkowego cyklu szkolnego;
- 2) właściwą – polegającą na stałej aktualizacji i uzupełnianiu wiedzy oraz umiejętności z zakresu: ekonomii, ideologii, techniki, sztuki oraz wszystkich dziedzin nieobjętych programem formalnej edukacji, a niezbędnych do kształtowania świadomych postaw społecznych ludzi dorosłych wobec istniejących i stale zmieniających się potrzeb edukacji, aktywności zawodowej, rodzinnej i społecznej (Wujek, 1996, s. 357).

W odniesieniu do tej klasyfikacji Tadeusz Wujek zwraca uwagę na dwojakiemu rodzaju rolę, jaką odgrywa oświata dorosłych, tj. kompensację i aktualizację wiedzy osoby. Jednakże warto te dwa elementy uzupełnić o formację duchową

(pomijaną przez badaczy edukacji dorosłych z niepełnosprawnością) – dopiero tak pojmowana edukacja jest przyczynkiem do holistycznego rozwoju człowieka dorosłego.

Edukacja permanentna osób z niepełnosprawnością w ponowoczesności

Edukacja i globalizacja to dwa istotne zjawiska społeczne, odgrywające wciąż główną rolę w procesie kształtowania zdrowych relacji interpersonalnych. Są one ze sobą ściśle powiązane kategoriami społecznymi, gospodarczymi, politycznymi i kulturowymi. Wykształcenie jest istotnym elementem procesu globalizacji, determinuje jego rozwój i stanowi przygotowanie osoby do poruszania się w zglobalizowanym świecie. Zmiany społeczne determinowane przez dynamiczny rozwój zglobalizowanej gospodarki, wzmożona potrzeba nowego modelu człowieka, który rozwija się całościowo, nadają nowy wymiar procesom edukacyjnym. Jak podaje Elżbieta Walkiewicz (2008, s. 42), „[...] edukacja teraźniejszości i przyszłości winna uwzględniać przemiany społeczne i gospodarcze jak również powinna być nastawiona na poszukiwanie sposobów za pomocą których można rozwiązywać bądź osłabiać procesy globalne, takie jak: groźba zagłady, katastrofa nuklearna, polaryzacja bogactwa i nędzy”. Multikulturowość i wielość problemów globalizacji stawia przed współczesnymi badaczami edukacji konieczność stworzenia takich programów i kursów, które pozwolą wykształcić ludzi dorosłych do życia w świecie bez granic. Do naczelnych zadań oświaty dorosłych w dobie ponowoczesności należy kreowanie społeczeństwa obywatelskiego, tj. nowego modelu człowieka znającego swoją wartość, szanującego tradycje patriotyczne i własną godność, a zarazem szanującego godność innego człowieka. W takim rozumieniu społeczeństwo obywatelskie kształtuje współczesnego Europejczyka uznającego własną autonomię i odmienność innych osób.

W obecnej sytuacji priorytetem stają się edukacja i wychowanie zgodne z wymogami demokratycznymi, oparte na dialogu i consensusie, niezależnie od opcji światopoglądowych, społecznych i politycznych. Wychowanie takie można określić mianem wychowania podstawowego. Główne zadanie edukacji w obszarze aksjologicznym stanowi kształtowanie umiejętności samodzielnego, twórczego oraz krytycznego myślenia – jest to niezbędne, aby człowiek dorosły z niepełnosprawnością mógł samodzielnie dobierać niezbędne mu treści kształcenia. Współczesna edukacja nie jest tylko informacją, lecz przede wszystkim stanowi swoistą formację dojrzałych osobowości z własną, indywidualną motywacją, zdolnych do współpracy z osobami inaczej myślącymi (szczególnie dotyczy to dorosłych z zespołem Aspergera i autyzmem wysokofunkcjonującym).

Wzmocnione procesy globalizacyjne przyczyniają się do aksjologicznych zmian, które na piedestale stawiają człowieka, jego wolność, indywidualność, samorealizację. Odchodzi się od klasycznych koncepcji pedagogicznych na

rzecz idei nowego porządku – idei edukacji bez barier. W XX w. związek między kształceniem młodzieży (w tym również niedocenioną oświatą ludową) a kształceniem ludzi dorosłych był niezdefiniowany i płynny. Związek między kształceniem ludzi dorosłych a młodzieży stawał się coraz bardziej luźny, był to efekt profesjonalizacji metod nauczania i rozwoju teorii pedagogiki – uwzględniających specyfikę poszczególnych etapów uczenia się oraz osoby dorosłej jako adepta w procesie kształcenia. Na wielu uczelniach wyższych powstały oddzielne katedry i zakłady zajmujące się procesem kształcenia osób dorosłych oraz nowego pokolenia andragogów. Owe zmiany były wynikiem zwiększonego zapotrzebowania przemysłu i rozwoju technologii w krajach Europy Zachodniej i USA. W wielu zachodnich państwach kształcenie zawodowe nie było traktowane jako forma oświaty dorosłych. W Niemczech po II wojnie światowej zamiast oświaty ludowej zaczęły powstawać mobilne punkty oświaty dorosłych (będące odpowiednikami współczesnych Ochotniczych Hufców Pracy) – dopiero wtedy oświata zawodowa zaczęła być identyfikowana z oświatą dorosłych (Pachociński, 1998, s. 9).

Osoba z niepełnosprawnością jako aktywny uczestnik projektujący swoją ścieżkę rozwoju zawodowego musi posiadać łatwy dostęp do kierowanej do niej oferty. W swoim rozwoju zawodowym powinna móc liczyć na wsparcie zarówno instytucji rynku pracy, jak i profesjonalistów związanych ze służbą zdrowia (rehabilitanci, psycholodzy), biznesem (mentorzy, coachowie) bądź pomocą społeczną (asystenci rodziny). Celowe wydaje się rozszerzenie próbnych form pracy, które umożliwiają zapoznanie się z przyszłymi obowiązkami i ich naukę bez obciążeń wynikających z umowy o pracę (Sinior, *Kształcenie ustawiczne dorosłych*, 2013).

Dynamiczny wzrost oświaty dorosłych jako zjawisko globalne nastąpił po II wojnie światowej. Nieskomplikowane i wąskie zróżnicowane umiejętności i kwalifikacje zawodowe, które były niezbędne w społeczeństwie przemysłowym, przestały wystarczać. Sporo na tym zyskała oświata dorosłych. W tej nowej rzeczywistości olbrzymie znaczenie zaczęła mieć formacja intelektualna. Jak podaje Zbigniew Kwieciński (2001, s. 15–16): „Uprzejrzystnienie perspektywy i pomyślnie pokonywanie trudności w zasadniczym uładzaniu nowych ram i norm naszego zbiorowego życia, nigdy nie było tak zależne od oświecenia umysłów, rozbudzania motywacji i kompetencji ludzi do solidarnych działań, czyli do edukacji”. Nigdy wcześniej solidarność i motywacja nie odgrywały tak dużej roli w oświacie dorosłych z niepełnosprawnością. Bardzo istotna jest tutaj również często zaniedbywana formacja duchowa i działalność mentora – bez tych dwóch fundamentalnych elementów oświata dorosłych jest wybrakowanym i niepełnym tworem.

Należy zaznaczyć, że oświata dorosłych zaczyna się w momencie, kiedy osoby są dobrowolnymi uczestnikami kursów, szkoleń, studiów podyplomowych organizowanych przez placówki kształcące ludzi dorosłych. W tym ujęciu doro-

łość winna być rozumiana jako wypełnianie społecznych ról przez człowieka cechującego się dojrzałością fizyczną i psychiczną oraz świadomością istnienia kapitału społecznego zaufania, będącego podstawą rozwoju gospodarczego kraju.

Do wykonywanych przez andragogów specjalnych postulowanych zadań zaliczamy:

- 1) wypracowanie efektywnych technik i metod zarządzania wiedzą oraz placówką kształcenia dorosłych (profil specjalny);
- 2) odpowiednią organizację procesu uczenia się, nauczania i samokształcenia osób dorosłych;
- 3) wypracowanie odmiennych i kreatywnych metod i technik/programów nauki dla danych grup osób dorosłych (pakiety korporacyjne, pakiety usług edukacyjnych dla małych i średnich przedsiębiorstw);
- 4) wychowanie nowego typu człowieka, charakteryzującego się twórczym i dynamicznym stosunkiem do życia i kultury; człowieka, który potrafi doskonalić siebie, zmieniać warunki życia, ulepszać je dla dobra społeczeństwa;
- 5) promocję idei edukacji bez barier i społecznej odpowiedzialności biznesu oraz samodzielność rozumienia (cecha osobowości wyrażająca się w świadomym i niezależnym od nacisków wewnętrznych i zewnętrznych myśleniu i działaniu).

Tych pięć postulatów powinno stanowić podstawowe punkty odniesienia dla społeczności badaczy i praktyków edukacji. Wypracowanie odpowiednich metod i technik zarządzania placówką kształcenia dorosłych pozwoli stworzyć wzorcowy model centrum kształcenia ustawicznego dla młodzieży chcącej zdobyć wykształcenie zawodowe oraz wypracować metody i techniki zarządzania wiedzą – ze szczególnym uwzględnieniem roli systemów aksjologicznych. Odpowiednia organizacja procesu uczenia się, kształcenia i samokształcenia pozwoli wykorzystać najbardziej efektywne metody, tak aby człowiek dorosły mógł świadomie dobierać treści edukacyjne oraz podejmować wysiłek samokształcenia. Wypracowanie odmiennych, kreatywnych metod i programów kształcenia dorosłych jest sztandarowym postulatem, ponieważ obecnie wdrażane pakiety usług szkoleniowych dla korporacji, małych i średnich przedsiębiorstw wymagają usprawnienia oraz obiektywnej informacji zwrotnej od usługobiorców. Z kolei wyprowadzenie współczesnego wzorca człowieka dorosłego jest czymś, co do tej pory nie udało się żadnemu badaczowi zajmującemu się edukacją dorosłych – stąd tak ogromne znaczenie ma wzorec będący podstawą do wyprowadzania pozostałych wzorców kulturowych człowieka dorosłego.

Wreszcie, olbrzymią rolę odgrywa promocja znaczenia idei humanistycznych oraz etyki w biznesie. Edukatorzy zajmujący się działalnością szkoleniową częstokroć nie mają wykształcenia pedagogicznego, zwłaszcza ukończonych studiów ze specjalnością edukacja dorosłych (andragogika) – stąd jakość procesu dydaktycznego i szkoleń prowadzonych przez „znachorów” pedagogiki pozostaje

stawia wiele do życzenia. Warte odnotowania jest również to, że nikt ze współczesnych andragogów i pedagogów pracy nie podjął się trudu przeprowadzenia badań nad jakością szkoleń i seminariów prowadzonych przez praktyków legitymujących się dyplomem studiów niepedagogicznych i niefilozoficznych.

W zwiększaniu jakości procesu dydaktycznego dużą rolę odgrywa dialog społeczny. Jak podaje Maria Ledzińska (2000, s. 111): „dialog społeczny jest, był i pozostaje jedynym z warunków transformacji ustrojowej. Demokracja wciąż nie jest możliwa bez prowadzonych prób dialogu i współpracy, na wszystkich szczeblach drabiny społecznej”. Istnieje pewnego rodzaju zgoda co do tego, że dialog jest możliwy, aczkolwiek jak pokazuje praktyka edukacyjna, jest on niebywale trudny – zwłaszcza gdy występują duże różnice kulturowe i aksjologiczne (szkolnictwo zawodowe i szkolnictwo wyższe osób z niepełnosprawnością). Dialog jest fundamentem postępującej transformacji kulturowej i aksjologicznej – to właśnie badacze i praktycy edukacji dorosłych z niepełnosprawnością mają duży wpływ jako konstruktorzy i wykonawcy programów na formułowanie pożądaných wzorców wykształcenia oraz modelu współczesnego człowieka.

Dorośli z niepełnosprawnością – refleksja andragogiczna

Człowiek dorosły z niepełnosprawnością ma inne oczekiwania, gdyż inne wymagania stawia mu najbliższe środowisko, w którym żyje. Według Eriksona fazę średniej dorosłości (30/35–60/65 lat) charakteryzują różne zadania rozwojowe, m.in. przygotowanie do życia, prowadzenie domu, dbanie o rozwój zawodowy. Dochodzą do tego kryzysy: generatywności, w życiu osobistym i zawodowym. Człowiek dorosły powinien wypracować takie mechanizmy przystosowawcze, które ułatwią mu przejście w okres starości. Generatywność wyraża się poprzez zdolność aktywnego konstruowania siebie, rozwijania własnej tożsamości, dbania o swój wszechstronny rozwój oraz rozbudowanie życia wewnętrznego, duchowego (Wolan-Nowakowska, 2016, s. 423–427). Może ono być źródłem szeregu psychospołecznych – stagnacja oraz zagrożenia dla rozwoju: menopauza; dorośli i ich starzejący się rodzice (Erikson, 1997, s. 33). Okres środkowej dorosłości określany jest przez Eriksona jako stadium życiodajności zasobów: doświadczenie, dojrzałość struktury osobowości, które są potrzebne w spotkaniu się ludzi w różnym wieku i o różnym poziomie kompetencji i rozwoju psychofizycznym (Witkowski, 2000, s. 71). Okres środkowej dorosłości zmusza do głębokiej refleksji nad sensem swego dotychczasowego życia, rozstrzygnięcia o jakości i konsekwencji realizacji określonych zadań, które odpowiedzialne są za kształt poczucia własnej wartości. Gdy pojawia się postawa depresyjna, to zaniżony obraz siebie skutkuje deficytem konstruktywnych strategii radzenia sobie w kolejnym stadium rozwojowym i może być źródłem zaburzeń adaptacyjnych (Brzezińska, 2002, s. 11–23). Człowiek dorosły powinien wypracować takie mechanizmy przystosowawcze, które ułatwią mu przejście

w okres starości. Generatywność wyraża się poprzez zdolność aktywnego konstruowania siebie, rozwijania własnej tożsamości, dbania o swój wszechstronny rozwój oraz rozbudowanie życia wewnętrznego, duchowego (Kielar-Turska, 2000, s. 317–322). Przez wychowanie ludzi dorosłych – według Lucjana Turosa (1993) – rozumiemy proces kształtowania u nich tych cech intelektu i charakteru, zdolności i inteligencji, które umożliwiają im lepsze, społecznie bardziej wartościowe wykonywanie zawodowych, społecznych oraz rodzinnych obowiązków i zadań, ułatwiając im indywidualny awans.

Za wskaźnik dobrej adaptacji ludzi starszych do życia w zmienionej dla nich sytuacji społecznej można przyjąć: poczucie własnej wartości, użyteczności i ważności, cele na przyszłość i postawy życiowe. W funkcjonowaniu rodzinnym oraz instytucjonalnym ważna jest działalność aktywizująca, która spełnia wiele pozytywnych funkcji. Wśród nich są:

- funkcja profilaktyczna – odraczanie niedomagań fizycznych i psychicznych,
- funkcja terapeutyczna – przywracanie do zdrowia,
- funkcja kompensacyjna – wyrównywanie szans, zaspokajanie potrzeb psychicznych, np. akceptacja, szacunek, uznanie,
- funkcja integracyjna – umacnianie stosunki seniorów z rówieśnikami,
- funkcja kształcąca,
- rekreacyjno-rozrywkowa,
- funkcja duchowa (Stochmiałek, 2010, s. 55–57).

Znaczenie etyki w edukacji dorosłych z niepełnosprawnością

Etyka pełni zasadniczą funkcję w edukacji ustawicznej osób dorosłych, wyznacza nowe kierunki rozwoju oraz stawia człowieka dorosłego oraz jego mentora przed punktami granicznymi. Egzystencja człowieka dorosłego przebiega w określonej rzeczywistości społecznej i edukacyjnej – pełnej przedmiotów materialnych i obiektów mających swoistą wartość. Odwołując się do ideału *homo creatore*, możemy stwierdzić, że osoba jest kreatorem i konsumentem wytwarzanych treści i wzorców kulturowych. Jak podaje Max Scheler (za: Bierdiajew, 2006, s. 52), w poznaniu istoty bytu człowiek jest osobną realnością – niebędącą w opozycji do innych realności. W tym ujęciu człowiek jako przedmiot poznania jest jednocześnie bytem poznającym. Powstaje tutaj paradoks, problem człowieka nie może być bowiem zastąpiony przez problem podmiotu będącego wyrazem świadomości transcendentalnej, tj. przez problem istnienia duszy i świadomości w naukach humanistycznych. Z kolei zdaniem Mikołaja Bierdiajewa (tamże, s. 53), człowieka i jego zdolności poznawcze można rozpatrywać jedynie poprzez jego światopogląd i określony system wartości, który determinuje zdolności poznawcze i proces samokształcenia. Bierdiajew odwołuje się do etyki prawosławnej, czerpiąc jednocześnie z twórczości Schelera, niemniej jest bardzo wątpliwe, aby preferowana etyka deter-

minowała zdolności poznawcze oraz proces samokształcenia. Jest to sprzeczne ze współczesnymi badaniami nad psychologią motywacji oraz edukacją osób dorosłych. Antropologia prawosławna w centrum stawia naukę o podobieństwie człowieka do Istoty Wyższej (tamże, s. 54). Człowiek w tej etyce jest istotą tragiczną, skrajnie nieprzystosowaną do egzystencji, targaną ciągłym konfliktem aksjologicznym, który najbardziej jest widoczny w obrębie przestrzeni wolności, w poszukiwaniu szczęścia i dobra.

Futurystyczne antropologie, które pozwalają rozszerzyć zdolności poznawcze człowieka, stają realne. Jednocześnie typ przyrodoznawczej nauki antropologicznej, widzący w osobie produkt ewolucji świata zwierzęcego, jest w świetle współczesnej nauki skrajnie nieprzekonujący. W polemikę z Schelerem wchodzi Karol Wojtyła, który podaje, że wartości moralne można znaleźć w zasięgu intencjonalnych aktów danej osoby, nie uniemożliwia to jednak realizacji wartości moralnych (Węgrzecki, 2009, s. 21). Wojtyła wyraźnie zaznacza, że należy skupić się na działaniu człowieka w kontekście wartości moralnej, tym samym czyniąc ją przedmiotem aktu woli. Jednakże Scheler i Wojtyła nie przedstawiają w sposób satysfakcjonujący kwestii doskonalenia się człowieka w procesie ontogenezy. Aby to zrozumieć, należy za Leszkiem Kołakowskim (1962, s. 34) wskazać dwa komplementarne założenia teologiczne:

- 1) wobec wszelkiej nieodwracalności wszystkich intencjonalnych czynów ludzkość została już substancjonalnie i zasadniczo zbawiona;
- 2) wcielenie i odkupienie będące fundamentalnym założeniem antropologii chrześcijańskiej jest już faktem dokonany, bieg historii jest zaś rozstrzygnięty w sposób jednoznaczny.

Interpretacja scenariuszy rzeczywistości, którą przedstawia Kołakowski, znacznie kłóci się z wizją płynnej granicy ponowoczesności, wyraźnie wskazując punkt graniczny, którego nie wolno przekroczyć. Płynność ponowoczesności oraz multikulturowość są główną przyczyną konfliktów w społeczności badaczy edukacji. Doskonałą egemplifikację stanowi problem edukacji seksualnej i wypracowania jednolitej strategii edukacji dorosłych z niepełnosprawnością w krajach członkowskich Unii Europejskiej (Krauze, 2004, s. 111). Ze szczególną troską i zainteresowaniem w tej szalonej wizji nowej, zdehumanizowanej rzeczywistości należy się pochylać nad losem osób dorosłych z niepełnosprawnością. Oczywiście idealnym rozwiązaniem byłoby, gdyby wzajemna interakcja osoby pełnosprawnej z osobą z niepełnosprawnością wynikała z refleksyjnych przemyśleń o podłożu humanistycznym, jednakże wymaga to sięgnięcia po przedwojenny wzorzec człowieka kultury, będący dla zwolenników nowego porządku zbyt dużym wyzwaniem intelektualnym. Do podobnych wniosków doszedł Adam Szahaj, który pisze: „szybko okazało się że pożądająca porządku i czystości (rasowej, klasowej, narodowej, światopoglądowej, moralnej etc.) ogrodnicza kultura nowoczesności okazała się być bezlitosna dla mniejszości – które wymykały się procesom ujednolicenia” (za:

Krauze, 2004, s. 112). Ogrodnicza kultura nowoczesności istnieje zakamuflovana również w ponowoczesności, mimo pozornej idei tolerancji dla mniejszości odrzucając te osoby, które nie pasują do wizji idealnego porządku. Potwierdza to Zygmunt Bauman (za: tamże, s. 111) następującymi słowami: „jak długo zbiorowym i indywidualnym działaniem kieruje potrzeba ładu, rozumianego jako nieobecności, tak długo będzie mu towarzyszyła nietolerancja – nawet jeśli kryje się ona wstydliwie pod maską dobrodusznego przyzwolenia na odmienność”. Autor upatruje przyczyn nietolerancji w dobrodusznym przyzwoleniu na istnienie niektórych mniejszości, zgodnych z ideą poprawności oświatowej. Niepokojący jest brak kompleksowych rozwiązań względem organizacji i zarządzania edukacją ustawiczną osób z niepełnosprawnościami, a przecież prawo do edukacji tej grupy jest zgodne z podstawowym paradygmatem pedagogiki specjalnej. W obliczu ponowoczesnego dyskursu pedagogicznego w społeczności badaczy istnieje spora trudność w definiowaniu istoty i zakresu ponowoczesności, zwłaszcza że ma ona podłoże wieloczynnikowe. Stąd tak duża trudność w rozumieniu dyskursu postmodernistycznego oraz określenia pedagogicznego pojęcia dobra i zła, które w tych dyskursach są zbyt wieloznacznie i zagmatwane.

Wnioski końcowe

Edukacja permanentna dorosłych z niepełnosprawnością odgrywa olbrzymią rolę w tak rozległej problematyce, jak studia nad niepełnosprawnością w krajach członkowskich Unii Europejskiej. W dalszym ciągu nie ma wypracowanego jednolitego programu kształcenia andragogów specjalnych, specjalistów ds. orzecznictwa osób z niepełnosprawnością (problem orzecznictwa i kształcenia lekarzy orzekających o danym stopniu niepełnosprawności), a także modelu adaptacji niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych do otwartego rynku pracy. Doskonałym rozwiązaniem byłoby utworzenie:

- a) punktów konsultacyjnych dla dorosłych z niepełnosprawnością,
- b) specjalistycznych poradni andragogicznych,
- c) centrów integracji i aktywizacji seniorów z niepełnosprawnością,
- d) specjalistycznych prywatnych ośrodków/instytutów badawczych, kierunków zamawianych (specjalność: andragogika specjalna, edukator dorosłych z niepełnosprawnością),
- e) interdyscyplinarnej (międzynarodowej) sieci badaczy edukacji dorosłych z niepełnosprawnością.

Konkludując: Polskę i pozostałe „nowe” kraje Unii Europejskiej czeka wiele lat długiej i mozolnej pracy, aby stworzyć uniwersalny system edukacji całościowej dorosłych z niepełnosprawnością.

Bibliografia

- Bierdiajew, M. (2006). *O przeznaczeniu człowieka – zarys etyki paradoksalnej*. Kęty: Wydawnictwo Antyk.
- Brzezińska, A. (2002). Dorosłość – szanse i zagrożenia dla rozwoju. W: A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Szanse i zagrożenia w okresie dorosłości* (s. 11–23). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Erikson, E.H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Fröhlich, A. (1998). *Stymulacja od podstaw – jak stymulować rozwój osób głęboko wielorako niepełnosprawnych*. Warszawa: WSiP.
- Kargul, J. (2009). Edukacja ustawiczna z perspektywy kultury indywidualizmu. *Edukacja Dorosłych*, 2(61), 9–18.
- Kielar-Turska, M. (2000). Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik Akademicki*, t. 1 (s. 317–324). Gdańsk: GWP.
- Kołąkowski, L. (1962). *Notka o współczesnej kontrreformacji*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Komeński, J.A. (1973). *Pampaedia*. Wrocław: Ossolineum.
- Krauze, A. (2004). *Człowiek niepełnosprawny wobec przeobrażeń społecznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kwieciński, Z. (2001). Między patosem a dekadencją. Sto pytań o edukację w przebiegu stuleci. W: J. Piekarski, E. Cyrańska, K. Rubacha (red.), *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia* (s. 13–35). Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Ledzińska, M. (2000). Dialog i edukacja. *Forum Psychologiczne*, 5, 2, 108–123.
- Miklewska, A. (2013). Aktywność zawodowa jako forma rehabilitacji osób niepełnosprawnych. W: J. Rottemund, K. Czupryna (red.), *Niepełnosprawność niejedno ma imię* (s. 129–141). Białsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji.
- Okoń, W. (1981). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: PWN.
- Pachociński, R. (1998). *Andragogika w wymiarze międzynarodowym*. Warszawa: Wydawnictwo IBE.
- Piaget, J. (1969). Punkt widzenia Piageta. *Psychologia Wychowawcza*, 12, 5, 509–531.
- Sinior, M. (2013). Kształcenie ustawiczne dorosłych, www.wup.kielce.pl/images/stories/CIZ/Kształcenie_ustawiczne (dostęp: 5.11.2016).
- Stochmiałek, J. (2010). Problematyka starości, śmierci i żałoby w refleksji teoretycznej. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 1, 54–63.
- Stopińska-Pająk, A. (red.). (2009). „Szkoła starości” – być, aby się uczyć. *Chowanna*, 2(33), 11–25.
- Suchodolski, B. (1982). Przedmowa do wydania polskiego. W: J.W. Botkin, M. Elmandjera, M. Malitza, *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*. Raport Klubu Rzymskiego. Warszawa: PWN.
- Śliwowski, B. (2001). *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Turoś, L. (1993). *Andragogika ogólna*. Siedlce: Wydawnictwo Uczelniane WSRP.
- Walkiewicz, E. (2008). *Edukacja ustawiczna w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa – Gdańsk: Wydawnictwo UMCS.
- Węgrzecki, A. (2009). Dobro moralne i warunki jego realizacji. *Kwartalnik Filozoficzny*, 37, 23, 21–31.
- Witkowski, L. (2000). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*. Toruń: WIT-GRAF.
- Wolan-Nowakowska, M. (2016). Formy wsparcia i pomocy w procesie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami. W: D. Kukła, W. Duda (red.), *Poradnictwo zawodowe: rozwój zawodowy w ujęciu przekrojowym* (s. 418–433). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Wujek, T. (1996). *Wprowadzenie do andragogiki*. Radom: Wydawnictwo ITE.

PODNOSZENIE JAKOŚCI ŻYCIA I KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH DOROSŁYCH Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ – REFLEKSJA ANDRAGOGICZNA

Abstrakt

Edukacja całożyciowa dorosłych z niepełnosprawnością jest jedynym gwarantem przetrwania tej specyficznej grupy w życiu publicznym i na otwartym rynku pracy. Obecnie naczelnym zadaniem kształcenia ustawicznego jest wspieranie procesów przechodzenia społeczeństw i gospodarek krajów członkowskich Unii Europejskiej z ery postprzemysłowej do ery cyfrowej gospodarki i społeczeństwa informacyjnego (*Post-pc era*). Istotę kształcenia ustawicznego najlepiej oddaje pogląd, że należy rozpatrywać je w kontekście idei uczenia się przez całe życie (Life Long Learning – LLL). Idea LLL na poziomie metodologicznym zakłada absolutną równość wszystkich osób (bez względu na płeć, stopień niepełnosprawności, wykształcenie, wiek, reprezentowaną klasę społeczną itp.). Artykuł stanowi interdyscyplinarną próbę odpowiedzi na pytanie o znaczenie edukacji permanentnej w podnoszeniu jakości życia i kwalifikacji zawodowych dorosłych z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: edukacja dorosłych, edukacja permanentna osób z niepełnosprawnością, nowoczesność, filozofia edukacji

IMPROVING THE QUALITY OF LIFE AND VOCATIONAL QUALIFICATIONS OF ADULTS WITH DISABILITIES – ANDRAGOGICAL REFLECTION

Abstract

Lifelong education for adults with disabilities is the only guarantee for this unique group's survival in public life and in the open labor market. At present, the principal task of continuing education is to support processes where EU societies and economies make a transition from the postindustrial era to the digital economy and information society era (*Post-PC era*). The essence of continuing education is best reflected in the view that it should be considered in the context of lifelong learning. At the methodological level, the idea of lifelong learning presupposes absolute equality among people (regardless of gender, severity of disability, education, age, social class, etc.). The article is an interdisciplinary attempt to answer the question about the importance of permanent education in improving the quality of life and vocational qualifications of adults with disabilities.

Key words: adult education, permanent education of people with disabilities, postmodernity, philosophy of education